

PŘEDNÁŠKY ČESKÉHO PRÁVNÍHO HISTORIKA V JUGOSLÁVII A V BELGII

V letech 1956—1957 dostal čl. korespondent ČSAV prof. dr. V. Vaněček postupně pozvání všech pěti jugoslávských právnických fakult k přednáškám o dějinách státu a práva v Československu. Podle rozhodnutí ministerstva školství a kultury bylo tomuto pozvání vyhověno a ve dnech 20. května až 2. června 1958 byl zájezd prof. Vaněčka do Jugoslávie uskutečněn¹ jako zájezd *reciproční*, vzhledem k předcházejícím návštěvám profesorů Ferdo Čulinoviče ze Záhřebu a Dragoslav Jankoviče z Bělehradu v Československu. Během pobytu v Jugoslávii proslovil prof. Vaněček v Bělehradě, Sarajevu, Záhřebu a Lublani v srbochorvatském jazyku přednášky na thema „Dva české projekty z 15. a 17. stol. na zajištění světového míru (král Jiří z Poděbrad a J. A. Komenský)“ a v Záhřebu nad to ještě v českém jazyku přednášku na thema „Problematika nejstarších státních útvarů na území ČSR“. Návštěvu Skoplje nebylo lze uskutečnit pro nedostatek času.

V téže přibližné době došlo prof. Vaněčkovi pozvání k účasti na XII. zasedání belgicko-holandsko-francouzské právněhistorické společnosti „Société Jean Bodin“ které se mělo konat v Bruselu ve dnech 29. 9.—14. 10. a mělo jednat o otázkách míru a jeho organizace v dějinách lidstva. Na základě příslušného usnesení VII. sekce ČSAV a výboru prezidia ČSAV mohl prof. Vaněček použít i tohoto pozvání² a 2. října 1958 přednášel v uvedeném rámci francouzsky jednak o mírových návrzích krále Jiřího z Poděbrad, jednak o plánech J. A. Komenského na mírovou organizaci světa.

Hlavní these těchto zahraničních přednášek o dvou historických českých návrzích na zajištění světového míru vyložil autor populární formou v časopise „Věda a život“³. Zde je proto možno se omezit jen na výňatky z českého originálu, jež se týkají otázek a formulací zvláště závažných. Pokud jde o českou přednášku konanou v Záhřebu, odpovídal její obsah v podstatě názorům, jež autor vyložil v předchozím svazku tohoto sborníku.⁴

I. K PROJEKTU KRÁLE JIŘÍHO Z PODĚBRAD

Projekt krále Jiřího z Poděbrad na mírovou organizaci křesťanských států připoutává naši pozornost stále naléhavěji již tím, že v nejbližších letech bude možno oslavit jeho pětisté jubileum. Lze o něm říci, že již před pěti stoletími obsahoval, a to ve formulacích, které nemohou zanechat pochybnost o tom, požadavky, jejichž realizaci přineslo teprve XX. století. Máme tu co činit s idejemi,

¹ Viz „Věstník ČSAV“, roč. 67, 1958, str. 645—646.

² Srov. zprávu tamtéž, roč. 68, 1959, str. 203—205.

³ „Věda a život“, roč. 1959/1, str. 13—18.

⁴ PHS IV., 1957, str. 241—244.

kteřé jsou svým způsobem stále živé. Teprve v dnešní době přestávají býti takoveto myšlenky utopiemi a fantaziemi, za jaké byly dlouho považovány.

Bezprostředním podnětem pro návrhy krále Jiřího byl konflikt na život a na smrt, v němž se tento panovník octl s papežskou kurií. Jádrem konfliktu bylo v tom, že r. 1462 papež slavnostně odvolal dohodu, k níž došlo mezi husitskými představiteli českého státu a basilejským koncilem skoro 30-let před tím (tzv. kompaktáta) a požadoval, aby také král Jiří veřejně se této úmluvy zřekl a plně restituoval církevní majetek a moc katolického kléru v českém státě.

Jiřímu hrozilo nebezpečí, že se dostane do politické izolace. Tuto situaci pokusil se rozřešit projektem mezinárodního spolku, svazu, ligy nebo prostě *organisace* evropských států, jehož velkolepá koncepce i podrobné juristické zpracování dodnes vzbuzuje v nás obdiv. Je velmi charakteristické, že badatelé, kteří se tímto projektem zabývali v posledních 150 letech, často konstatovali určitou paralelu s problémy své doby. František Palacký r. 1827 viděl uskutečněnou myšlenku Jiřího „teprv za věku našeho závazkem svaté aliance“. Český profesor mezinárodního práva Zucker konstatoval r. 1900, že návrhy Jiřího v některých bodech podobají se „způsobem téměř zaráživým“ konvenci vyšlé právě rok před tím z mezinárodních porad v Haagu, což později napsal ve známé francouzské publikaci o dějinách internacionalismu i Christián Lange. Jan Kapras a Vladimír Mažuranič těsně po první světové válce upozorňovali na to, že tehdy budovaná „Společnost národů“ měla v projektech krále Jiřího svého předchůdce, což bylo pak v další literatuře častěji opakováno. Podrobně rozvedl toto srovnání ve zvláštním spise polský badatel Jerzy Pogonowski. Jistě se nevyhneme ani dnes konstatování, že návrhy, jimiž se z podnětu krále Jiřího z Poděbrad v 15. století byly nuceny zabývat všechny významné evropské dvory, v mnohých bodech jsou vnitřně příbuzné s některými principy dnešní „Organisace spojených národů“.

Dobové pozadí projektů krále Jiřího tvořila tendence vyloučit vliv papežské kurie jako rozhodujícího činitele v evropské politice. Bylo to namířeno proti učení o dvou mečích po věky uplatňovanému a bylo to v souladu s husitskou zásadou likvidovat „světské panování kněžstva“. V souvislosti s tím byla zde i snaha, vyvodit důsledky z toho, že v této době idea *římského* císařství ztratila svůj význam, neboť bylo již dávno jasné, že impérium Romanum nemůže plnit funkce, jež mu křesťanský svět kdysi byl ochoten přiznat.

Ovšem hlavním cílem projektů krále Jiřího v daleké perspektivě a jeho základním pilířem byla myšlenka zbavit lidstvo metly válek a zajistit mu trvale mír. Nic není — podle slov krále Jiřího — naléhavější, „quam dare operam, quod vera, pura et firma pax, unio et charitas inter Christianos fiat“. Je toho třeba za tím účelem, „ut bella, rapinae, tumultus, incendia et caedes... cessent ac penitus extinguantur...“, tedy jasně k tomu, aby války zmizely ze světa.

Tuto hlavní ideu projektu stručně vystihuje krásný výraz „cultus pacis“ v jeho textu užitý: tedy kult míru, mírové úsilí, mírové snahy.

Jiří navrhuje všem současným evropským státům uzavřít „unionem... perpetuis temporibus duraturam“. Organisace, která by takto vznikla, označuje se v návrhu jako „pax, unio et fraternitas“, jinde „unio, amicitia et fraternitas“ a opět jinde jako „congregatio“ nebo — zřejmě podle způsobu vzniku — jako „foedus“ čili smlouva.

K tomu, aby podal nejvýznamnějším současným panovníkům a vládám návrh tak dalekosáhlý, byl král Jiří plně legitimován. Představoval jako král obnovené České koruny, hospodářsky prosperující a do značné míry opět konsolidované, jednoho z nejmocnějších politických činitelů v Evropě. Stál v čele jedné

z nejsilnějších armád své doby a sám byl úspěšným válečníkem. Je dobře známo, že vystupoval jako *mediator a arbiter* (zprostředkovatel a rozhodčí) v rozepřích mezi panovníky různých států sousedících s českým královstvím. Přesto, že byl utrakvistou, byl považován za způsobilého k funkci „konservátora pacis“ v oblasti západní římské říše, za možného „správce“ (gubernátora) Německa, za nejvyššího velitele evropské výpravy proti Turkům, za jednoho z nejvážnějších kandidátů pro volbu nového římského krále a dokonce za možného obnovitele východního římského císařství.

K počátečnímu úspěchu dopomohlo projektu zejména to, že jako první konkrétní společná akce bylo Jiřím navrhováno vypudit z Evropy tureckého útočníka. Nesmíme zapomenout na to, že neuplynulo tehdy ještě ani 10 let od pádu Cařihradu a že právě roku 1463 padla do rukou Turků Bosna. Nicméně je zcela nesprávné — činil tak zejména Markgraf, Weizsäcker a Lange — spatřovat hlavní cíl návrhů Jiřího ve válce proti Turkům. Turci byli prostě tehdy, abychom tak řekli, aktuální permanentní agresor a s touto skutečností se projekt musil vyrovnat, právě proto, že jeho smyslem bylo nastolení trvalého míru. Těsně před tím byl to papež Pius II, jenž se v Mantově marně pokoušel sjednotit síly křesťanských států k odporu proti islamu, a to ovšem pod přímým vedením Říma. Král Jiří také v tomto bodě zkřížil záměry papežské kurie: odražení tureckého náporu mělo se stát prvním úkolem nové organizace, a to bez papeže. Politicky bylo to tím důležitější, že — jak zdůrazňuje K o r e c k i j — papež se bál Husitů více než Turků a hrozilo nebezpečí, že armády shromážděné na křížovou výpravu proti Turkům by mohlo být použito proti Čechům.

Text projektu je latinský a jeho zachované verze vykazují četné chyby vzniklé přepisováním a špatnou edicí. Dosud zabývali se jím velkou převahou buď historikové — nepravníci anebo právníci (zejména internacionalisté) bez náležité erudice historické. Tím se stalo, že jeho plně uspokojující *historicko-právní* analýsa nám dosud chybí, ač jinak bibliografických položek k tomuto tematiku se vztahujících je velmi mnoho.

Statut, který pro navrhovanou organizaci států dal král Jiří vyhotoviti, má návrhy velmi konkrétní, vypracované často do značných podrobností a právnícky i politicky zcela mimořádně zajímavé.

Mírová organizace křesťanských států podle návrhu krále Jiřího měla být právníkou osobou (*corpus, universitas seu collegium verum*). Měla mít své orgány, její členové měli být zavázáni určitými povinnostmi a měla mít i své nové právo. Ne všechny body projektu jsou ovšem stejně podrobně prokresleny. Poměrně nejpodrobnější jsou ustanovení o *stálém* valném shromáždění členských států, dále předpisy o rozhodčím *soudu* organizace a konečně pravidla, jimiž se měly vyloučiti válečné konflikty, zejména mezi členskými státy.

Naproti tomu jsou velmi kusá a lakonická ustanovení o presidentu organizace, o stálé radě a o úřednickém aparátu. Dovídáme se jen, že presidentem měl být jeden z panovníků členských států. Všeobecně se má za to, že to měl být král Francie. V textu návrhu se tento funkcionář označuje jako „*unus praesidens, pater et caput*“.

Ve statutu bylo i velmi pozoruhodné ustanovení, že funkcionáři organizace vždy mají být především lidé ze zemí, kde je právě dočasné sídlo kongregace. Můžeme z toho usuzovat, že vždy po pěti letech by se byl aparát organizace podstatně proměnil. Na společné náklady měly účastnické státy pravidelně přispívat do pokladny organizace určitou kvotou ze svých státních důchodů a zejména také z důchodů církve v jednotlivých zemích. Projekt má v tomto ohledu ná-

vrhy velmi konkrétní, i když zajisté velmi komplikovaně formulované. Mimo to měli jednotliví panovníci vybírat určité částky ještě ke své *vlastní* dispozici s určením na válku s Turky. Vybírání příspěvků na společné záležitosti mělo se díti „juxta formam et ordinem a congregatione ipsa vel maiori eius parte dandam.“

Údiv moderního pozorovatele vzbuzují slova o *novém právu*, která král Jiří do svého projektu dal vtělit. Nová doba (nová tempora) vyžaduje prý nového práva. V různých zemích jsou prý podmínky pro toto nové právo různé. Ale v každém případě je prý nutno čerpatí toto nové právo z lůna přírody (de naturae gremio nova iura producere). O těchto slovech bylo správně poznamenáno (Ch. Lange), že zní, jakoby patřila do nějakého úvodu k pojednání ze 17. století o právu přirozeném. Je třeba zajisté vyjasnit, do jaké míry se zde jedná snad ještě o přirozené právo v pojetí scholastickém.

Podle čl. 1. měli se účastníci organizace zavázat k vzájemnému bratrství. Mělo mezi nimi vzniknout „verae et sincerae fraternitatis vinculum“. Aby to bylo zabezpečeno natrvalo, je zde i ustanovení, že po smrti kteréhokoliv ze zúčastněných panovníků nemá být dovoleno nastoupit vládu nikomu, kdo by se nezávázal zachovávat i nadále statut organizace. Vykládal bych věc tak, že takového to nového panovníka by nepřipustila (resp. neměla připustit) k vládě organizace sama.

Ona „fraternitas“ měla se v živé praxi mezinárodních vztahů projevit zásadou, že žádný z členských států nemá proti druhému v žádném případě sáhnout ke zbrani, a to, jak se výslovně říká, „pod žádnou záminkou obrany, obvinění nebo sporu“, nýbrž naopak měli se navzájem všichni proti každému útočníku podporovat. Válečné konflikty mezi členy organizace měly být prostě zcela vyloučeny. Eventuální spory měly řešit jen řádné orgány ligy, což mělo být zajištěno řadou velmi podrobných právních předpisů v dosavadní literatuře už častěji reprodukovanych.

Abychom pochopili plný dosah návrhů Jiřího z Poděbrad v tomto ohledu, musíme si uvědomiti politickou skutečnost, jaká byla v polovině 15. století. Války byly na denním pořádku, a to nejen války mezinárodního rázu, nýbrž stále ještě i ony ryze středověké války jaksi soukromé, mezi jednotlivými feudály, uvnitř státu. Tomu všemu měl projekt organizace států učiniti zásadně přítrž.

S rušiteli míru mělo být naloženo jako se zjevnými zločinci: „arrestabuntur, capientur et punientur ut violatores pacis generalis, prout qualitas delicti seu excessus cuiuslibet meruerit“.

Je jasné, že projekt krále Jiřího, nehledě k jeho hodnotám jaksi nadčasovým a všelidským, které založily jeho historickou slávu, měl i své zcela konkrétní, dobové, praktické poslání. Měl svou politickou funkci ve velmi složitých a velmi proměnlivých vztazích mezinárodních, na které jsme narazili hned na počátku přednášky a které v literatuře výtečně vyličili zejména sovětský právní historik a internacionalista B. M. Koreckij, francouzský internacionalista R. Redslob a český historik R. Urbánek. Změněná politická situace v Evropě v r. 1464 způsobila, že posléze návrh na organizaci křesťanských států za účelem zajištění míru a k boji proti tureckému agresoru ve Francii přijat nebyl, což v dané situaci znamenalo jeho *zmaření*.

Pokud jde o obtížnou otázku autorství projektu, rozbíhá se v podstatě dvěma směry. Je možno se ptát, jednak v čí hlavě vznikla koncepce tak grandiosních rysů, jednak kdo formuloval text, který se nám zachoval. V otázce autorství zachovaného *textu* je dnešní stav asi takový, že je možno poukázat na dva hlavní

spolupracovníky krále Jiřího. Jedním z nich byl Antonius Marini z Grenoble, Francouz v diplomatických službách králových, původním zaměstnáním uhlířský, cihlářský, důlní a hutní podnikatel, tedy technik (carbonista se čte jednou v pramenech) a ekonom. Druhým byl Němec Martin Mair, právník a státopěvec, který byl sice zaměstnán u dvora bavorského vévody, ale pro krále Jiřího vypracoval několik politických dokumentů a byl pro něho činný i diplomaticky. Dnes je sice pravděpodobnější, že hlavní podíl na sestavení textu měl Marini, avšak současně je třeba uznati, že odborná spolupráce některého významného právníka na zachovaném textu projektu je nepopíratelná a že Marini sám všechny jeho pozoruhodné formulace sotva mohl vytvořiti.

Pokud jde o ideové autorství, vystupuje dnes stále více do popředí velká osobnost krále Jiřího. O tom, že to byl Jiří, kdo rozhodl o vržení tohoto projektu do světa soudobé diplomacie, nemůže být vůbec pochybnost. Avšak je také stále více důvodů pro domněnku, že to byl král Jiří sám, v čí hlavě vznikla idea všeobecné, trvalé organizace rovnoprávných států, a to výslovně za účelem likvidování válek. Důkazem osobního zájmu krále Jiřího o tyto otázky a přímo jeho iniciativy ve věci zabezpečení míru ve světě jest zpráva, kterou uveřejnil Palacký již r. 1828, že král Jiří žádal — nevíme přesně kdy, avšak pravděpodobně již r. 1461 nebo 1462 a nikoli až 1463, jak se domníval Palacký — na jednom ze svých poradců (pravděpodobně na Marini) elaborát o tom, „jak uvést všecka knížata křesťanská... ku pokoji a smlouvě obecné“.

Antonius byl v mnohých věcech inspirátorem a v jiných informátorem krále Jiřího. Vše nasvědčuje však tomu, že Marini pomýšlel jen na organizaci všekřesťanského tažení proti Turkům a v této souvislosti (jako předtím už jeho krajan Pierre Dubois) i na jakýsi mezinárodní rozhodčí soud, který nazýval „parlamentum“ a jehož smyslem bylo, zameziti konflikty mezi křesťany v době, kdy se bojuje proti společnému nepříteli, tedy dočasně.

Celková koncepce definitivního projektu byla, jak to nedávno znovu zdůraznil Koreckij, pravděpodobně přece jen vlastním výtvozem krále Jiřího, který různé podněty svých rádců spojil, povýšil do jiné roviny, dalekosáhle je rozvinul a dal jim zcela nový směr. Poslední slovo v této otázce nebylo ovšem ještě ani zdaleka řečeno. Ve Státní knihovně v Mnichově nachází se, jak bylo zjištěno před časem, netištěný dosud dokument, který obsahuje Mariniho memorandum králi Jiřímu a polskému králi Kazimírovi z r. 1462 o situaci křesťanského světa a o nezbytnosti společného boje proti Turkům. Předběžné studium tohoto nového pramene ukazuje, že Marini myslel jen na mezinárodní křížovou výpravu proti Turkům a současně na rozhodčí soud mezi státy, jež by se tohoto společného podniku účastnily, že však trval pevně na starých obecných koncepcích, zvláště na teorii dvou mečů, která — jak jsme viděli — v projektu krále Jiřího zřetelně byla odvržena. V citovaném memorandu Marini výslovně např. píše: „Ista sunt duo capita mundi, scilicet papa in spiritualibus et imperator in temporalibus“. Principem, z něhož Marini vychází, je idea „sancti sacri imperii“, o níž Jiří z Poděbrad naopak nechce ničeho slyšet. Je možno shrnout, že Marini nově propagované myšlenky dalšího všekřesťanského tažení proti Turkům a mezinárodního rozhodčího soudu staly se důležitými články většího, širšího a velkolepějšího projektu krále Jiřího, jehož základem byla idea společenství rovnoprávných států bez papeže a bez císaře, a to výslovně s hlavním cílem zbavit lidstvo metly válek a zabezpečit trvalý mír na celém světě.

K problematice autorství mám však ještě jednu poznámku. Ať již bude definitivně vyřešena jakkoli, bude vždy nezbytné doplniti ji ještě několika otázkami

mi poněkud všeobecnějšího rázu, na něž odpověď je ovšem už dnes zcela jednoznačná. Jsou to otázky asi takovéto: Byla to náhoda, že slavný projekt první všeobecné organizace států za účelem zajištění světového míru vyšel právě od panovníka, který je označován jako husitský král? Jaké podmínky umožnily, že tyto ideje, jejichž aktuálnost pocítujeme ještě dnes, byly právě z prostředí českého národa vrženy do evropské politiky? Co způsobilo, že tyto myšlenky — ať již jejich původ byl jakýkoliv — ovládly hlavu korunovanou, hlavu muže, o němž se dobře vědělo, že je jedním z nejmocnějších králů Evropy?

Odpovědi jsou nasnadě. Na čem záleží, je to, vidět diplomatické akce Jiřího z Poděbrad ve správné souvislosti se vším tím, co předcházelo: s husitským revolučním hnutím, s myšlenkou, že všechen český lid je povinen bojovat za lepší budoucnost lidstva, že přišla hodina, kdy je potřeba svět změnit, jako to činili Táborité, a súčtovat se silami světové reakce, kterou představovali tehdy císař a papež. Dědictví revolučního hnutí husitské to bylo, co je konec konců podstatou také návrhů krále Jiřího. Počátky reformace v Čechách v první polovině 15. století jsou vlastními autory projektu krále Jiřího jako reálné akce mezinárodní politiky. Zvláštní české politické poměry vyšlé z husitského revolučního hnutí umožnily projekt krále Jiřího, právě tak jako nedostatek takovýchto podmínek jinde jej znemožňoval.

A toto poznání je tím cennější, že nám pomáhá pochopit i druhý komplex návrhů, návrhů o skoro dvě stě let pozdějších, jejichž vlastním autorem je asi rovněž česká reformace se svými husitskými kořeny.

Je to tentokrát jeden z posledních pokračovatelů přímé husitské tradice v českých zemích a v celém světě, Jan Amos Komenský, k němuž je třeba se obrátit.

II. K MÍROVÝM PLÁNŮM J. A. KOMENSKÉHO

Jako autora projektu světové mírové organizace nemáme zde před sebou krále České koruny, jakým byl Jiří, avšak za to nekorunovaného krále soudobých učenců, knížete českých myslitelů, filosofa, jemuž zůstalo čestné označení učitel národů. A jsme zde ve zcela jiné politické situaci ve střední Evropě a zvláště v Čechách samých, než jakou jsme zastihli za krále Jiřího. Dostáváme se do doby třicetileté války a po třicetileté válce, kdy v naší vlasti zvítězily dočasně právě ony síly, proti nimž bojoval husitský král. Na českém trůně trvale se usadili králové z rodu katolických Habsburků, kteří byli zároveň římskými císaři a papežská kurie obnovovala s veškerým terorem protireformace svou ideologickou vládu v našich zemích. Komenský sám jako zásadní nepřítel katolického universalismu byl nucen z vlasti uprchnout a tvořil svá velká díla za hranicemi, v emigraci.

Návrhy na reformu lidské společnosti a k zajištění světového míru, jež podával Komenský, neprojednávaly se na rozdíl od návrhů krále Jiřího v kruzích evropské diplomacie a na evropských dvorech, nýbrž byly známy jen úzkému kruhu učenců a jejich vlastní jádro zůstalo v rukopise až téměř do poloviny našeho století. Nešlo v nich také, jako tomu bylo u Jiřího, o instrument soudobé živé mezinárodní politiky. Komenského návrhy byly uzávěrem velkého myšlenkového systému, logickým vyvrcholením velkolepé filosofické stavby a konečným slovem projektu mnohem rozsáhlejšího, jakým nebylo vskutku nic menšího než vytvoření nového

člověka, převýchova celého lidstva, přeměna světa a přestavba lidské společnosti. Je dobře známo, že Komenský začínal zcela prakticky reformou školství, jejímž cílem bylo dát všem lidem celého světa stejné základní vzdělání. Je známo, že Komenský zabýval se i projektem společného jazyka pro celý svět. Neudiví nás, že tento směr Komenského práce vedl konečně i ke snahám o jednotnou organizaci lidstva, jejímž smyslem by bylo mezi jiným i udržování trvalého míru.

Na rozdíl od mírových projektů krále Jiřího nebudily tyto projekty Komenského dosud zvláštní pozornost dějepisců. Z autorů, které jsme až dosud jmenovali, narazil na ně jediný Christian Lange. A ostatně ani v české literatuře až do nedávna nebyla těmto stránkám činnosti Komenského věnována pozornost. Teprve v posledních dvou letech psali o věci právníci Klabouch, Hlavsa a Kryštůfek a zejména ovšem filosofka Popelová. Jednou z hlavních příčin toho jistě je skutečnost, o které jsme se zmínili před několika okamžiky. Soubor myšlenek Komenského spadajících sem je obsažen v heptalogii sepsané latinským jazykem, z níž za života Komenského byly tiskem vydány dvě knihy a jejíž hlavní partie (ostatních pět knih) byly nalezeny teprve r. 1935 v Halle a. S. a pak teprve postupně překládány do češtiny. V českém překladu vyšly dosud jen některé části, takže celek dodnes není veřejnosti přístupný a zvláště latinský originál nachází se převahou v rukopise.

Celé dílo má označení „De rerum humanarum emendatione consultatio catholica ad genus humanum, ante alios vero ad eruditos, religiosos, potentes Europae,” tedy „Všeobecná rada lidstvu, především vzdělavcům, kněžím a státníkům Evropy o zlepšení poměrů lidstva“. Dílo toto vznikalo postupně v době kolem poloviny 17. století, hlavně za pobytu Komenského v Polsku. Jednotlivé jeho části na sebe navazují a vyvrcholují v dílu VI., který je označen jako „Panorthosie“ a vyšel česky teprve r. 1950 jako „Všenáprava“.

Historik politických ideologií nalezne zde udivující bohatství myšlenek, které jako by byly shrnutím tisíciletých zkušeností lidstva před 17. stoletím, promítnutých daleko do perspektiv budoucnosti. Není jediného úseku lidského života, jehož novou organizaci by Komenský byl nepromyslel a nenavrhl jeho zlepšení. Není jediného úseku lidského vědění, s nímž by byl Komenský při svých reformních snahách nepočítal. Také pro historika státu a práva je zde nesmírně mnoho podnětů k přemýšlení a k srovnávání, i když ovšem ani zdaleka nejde zde o texty tak juristicky formulované jako v projektu krále Jiřího.

Povšechně je důležité, že Komenský odmítá reformy jen částečné, dílčí. Požaduje naopak všeobecnou nápravu, změnu od základů. To je smysl jeho Panorthosie a je to smysl svým způsobem revoluční. Předpokladem trvalého míru není Komenskému spojení všech lidí v jednom státě, pod jednou vládou, nýbrž Komenský naopak počítá s danou mnohostí států a s růzností forem vlády v nich. Všeobecný mír může podle Komenského zaručit nejvyšší tribunál světa — mírový soudní dvůr, jehož členy Komenský označuje jako „mírovládce světa“, „nejvyšší obhájce míru“ a „vrchní rozhodčí míru“ (podle překladu J. Hendricha). Jiná možná označení pro tuto instituci jsou Komenskému „direktorium mocností světa“, „senát světa“ nebo „areopág světa“. Posláním tohoto tribunálu bylo by zamezení, „aby se nevrátily války, bouře, krveprolití nebo příležitosti k nim, nýbrž aby všechno takové bylo už pohřbeno ve věčné zapomenutí“.

Komenský má za to, že takovýto světový soudní tribunál mohl by nejen udržovat mír mezi národy, neboť by zabráňoval mezinárodním konfliktům, ale mohl by také bdít nad konáním spravedlnosti na soudech všech jednotlivých států.

Je tu leccos společného s institucí soudního parlamentu u Jiřího z Poděbrad.

o němž někteří autoři soudí, že měl býti zároveň i instancí zákonodárnou. I komenský totiž předpokládá, že musí být vytvořeno nové, světové, společné právo; že bude zaveden universální právní řád, jež by udržoval právě onen světový tribunál, areopág světa.

Pozoruhodné je, že toto nové právo výslovně mělo platit pro všechny lidi bez rozdílu, tedy že Komenský — stejně jako je to zřejmé na jeho pedagogických projektech — zavrhuje stavovské rozčlenění společnosti.

Vedle světového soudu, zdroje práva a spravedlnosti, počítá Komenský ještě se dvěma dalšími vrcholnými světovými sbory, z nichž každý by měl na starosti určitou stránku života lidské společnosti. Je to jednak „Sbor světla“, jakási světová akademie věd a současně ministerstvo školství, jednak „Světová konsistoř“, která by jednotně spravovala náboženské záležitosti, přičemž Komenský ovšem předpokládá, že napřed dojde k sjednocení církví.

Členové nejvyšších sborů by byli by dosazováni tak, že by vycházeli z voleb na sborech nižších. Dlužno totiž dodat, že Komenský současně navrhoval k účelům universální organizace rozdělit svět jednak na regionální celky, uvnitř kterých by byly jednotlivé státy, jednak na celky ještě vyšší podle kontinentů.

Budoucí celková organizace světa měla být podle návrhů Komenského založena na „světovém koncilu“, pro jehož uspořádání původně Komenský navrhoval Londýn (ve spise *Via pacis*) a později Benátky. Tohoto shromáždění se mají účastnit ne pouze panovníci, nýbrž i představitelé universit a vynikající filosofové i theologové. Komenský jde tak daleko, že vypracovává i organizační řád tohoto „koncilu“ a velmi podrobné návrhy na program a na postup jednání.

Přes mnohou nejasnost, kterou zde pociťuje zvláště jurista, jde o koncepci nesporně velkolepé, které svědčí o tom, že v díle Komenského skutečně máme jeden z vrcholných plodů lidského ducha v 17. století.

Na druhé straně nelze ovšem nepřiznat, že obraz nové společnosti, jak jej Komenský podává a zejména nástin postupu, jak k této nové společnosti bylo by možno dojít, má ráz utopie a jak správně poznamenala nejnovější pozorovatelka, má charakter naivně utopický. Nesmíme také zapomínat na to, že celý tento gigantický elaborát je hluboce proniknut mystikou, a to křesťansky eschatologického ražení. Rozhodující slovo očekával Komenský od vědeckého poznání, které mu ovšem splývá s poznáním tajemství božích. Nijak nečeká spásu od mas pracujících lidí, nýbrž naopak má za to, že obrodu světa přinese skupina osvícených mužů, jakási aristokracie intelektuálů, kteří poznají kde je pravda a svým rozhodnutím přivodí všeobecnou nápravu, která se takto jaksi prosadí sama, bez boje a bez opory širších mas, prostě vahou vnitřního obsahu.

Naskytá se otázka, jak jest možno plány a návrhy Komenského zařadit do celkového ideologického proudění doby, v níž tento učenec žil. Celkově je možno říci, že v tomto díle Komenského nalezly svůj odraz už ne pouze staré rozpory světa feudalit, nýbrž i nové rozpory mezi požadavky buržoasie a řádem feudálním, a nejen to, také už rozpory v novém řádu kapitalistickém, který Komenský poznával na prostředí porevoluční Anglie a Holandska. Odrazila se tu ovšem také skutečnost velkého rozvoje lidského vědění, skutečnost pokroků v poznávání světa, ve vědě i v technice, v mezinárodním obchodu a ve výrobě zboží, jakou zažil ve své době Komenský, zejména na západě Evropy.

Pokud jde o vlivy jednotlivých myšlenkových proudů anebo přímo jednotlivců, je třeba vyjít z faktu, že Komenský byl učenec znalý všech kulturních jazyků, od mládí se pohybující ve významných střediscích evropské vzdělanosti a mající nepřetržitý a intenzivní styk s veškerým duchovním prouděním své doby, klad-

ným i záporným. Bylo už mnoho napsáno o tom, jakým vlivům Komenský podléhal, jaké cizí myšlenky jej inspirovaly. Uvedme příklady jen z úseků blízkých nám, právníkům. Nedávné práce ukázaly, že čerpal — pokud jde o právní instituce — poučení zejména od Itala Pisaniho a od Němce Vigelia. Za základ mezinárodních vztahů i za základ budoucího universálního právního řádu přijímá Komenský ve své „Všeobecné radě“ právo přirozené, jež zdůrazňuje právě tak, jako jsme to viděli u Jiřího z Poděbrad. Avšak není dosud zjištěno, do jaké míry byl snad Komenský v této věci pod vlivem Hugona Grotia anebo Jana Althusia. Nechybí ani hlasy, které tvrdí, že Komenský v koncepci práva přirozeného nepřekonal ještě stanovisko starší scholastiky, a že tedy jeho přirozené právo není totožné s přirozeným právem racionalisticky chápaným.

Ve své utopické složce má Komenský v Panorthosii leccos společného i s Campanellou, jež rád čítal.

Pokud jde o Komenského *mírové projekty*, byla jmenována celá řada myslitelů, kteří byli v této věci předchůdci tohoto učenice a představují jeho paralelu v těchže humanitních a pacifických tendencích. Někdejší návrhy Jiřího z Poděbrad Komenský pravděpodobně neznal. Avšak jsou tu jiná jména, která je třeba uvést.

Na prvním místě je to přirozeně Emeric Crucé se svým spisem „Le nouveau Cynée“ (Kineas), který vyšel r. 1623 a v němž se doporučovalo zřídit v Benátkách mezinárodní rozhodčí soud složený z delegátů všech států, také už asijských. Komenský tento spis znal a byl jím ovlivněn. Na druhém místě jsou to projekty připisované francouzskému králi Jindřichu IV., avšak ve skutečnosti pocházející od vévody Sullyho, který je pojal do svých memoárů vyšlých r. 1638. I tyto projekty Komenský pravděpodobně znal. Doporučovalo se tu zřídit v Evropě „křesťanskou republiku“ složenou z 15 států, mezi nimiž byl také stát český. V čele této nadstátní organizace měl být 60členný „senát“ a ovšem měl tu být i společný soud, právě tak jako to vidíme u Komenského. Nemůže být pochybností o tom, že koncepce Komenského jsou v určité souvislosti s návrhy, projekty a plány těchto a ještě jiných, starších autorů (např. Pierre Dubois). Avšak právě tak je nesporné, že Komenský současně tlumočil ve svých všennápravných snáhách, a zvláště ve svých návrzích mírových, i starý, všeobecný a stále vzrůstající odpor lidových mas, a zejména určitých evangelických sekt, k válkám a jejich hrůzám. Nesmíme také zapomínat na to, že Komenský byl biskupem slavné Jednoty českých bratří, jejíž počátky jsou v husitském revolučním hnutí a jež je v dalších 200 letech těsně spojena se všemi pokrokovými hnutími ve střední Evropě.

A zde se opět dostáváme k tomu, od čeho jsme vyšli: k revolučním tradicím husitství. Předvedli jsme si v této přednášce dva představitele těchto tradic na poli mezinárodních mírových snah. Byly mezi nimi velké rozdíly, ale také velké podobnosti a přímo shody. Jedna z nejdůležitějších shod spočívá v tom, jaký poměr k nim *oběma* má dnešní doba. Nebudeme se dnes už vysmívat těmto návrhům, projektům a plánům jako fantastickým utopiím. Žijeme dnes v době uskutečňování starých utopií. Naučili jsme se vážit si odvážných myšlenek, které nám z hloubí minulosti objevuje historická věda. Také návrhy Jiřího z Poděbrad a plány Komenského, ač jeden starý 500 let a druhý 300 let, nabyly dnes aktuálního významu. Národy Československa, které v této době stojí v předních řadách obránců světového míru, nečiní nic více a nic méně než že pokračují v odvěkých tradicích svých dějin: v tradicích, jež jsem se pokusil v této přednášce ukázat na dvou konkrétních případech.